

КУПАР Д.Ю.

**ЗВІЛЬНЕННЯ ВІД КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ
У ЗВ'ЯЗКУ З ПРИМИРЕННЯМ ІЗ ПОТЕРПІЛИМ ЗА ВЧИНЕННЯ ЗЛОЧИНУ
ПРОТИ ВСТАНОВЛЕНОГО ПОРЯДКУ НЕСЕННЯ ВІЙСЬКОВОЇ СЛУЖБИ:
ТЕОРЕТИКО-ПРИКЛАДНИЙ АСПЕКТ**

З огляду на приписи ст. 46, а також ч. 4 ст. 401 Кримінального кодексу України досліджуються підстави й умови (передумови) звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з примиренням із потерпілим за вчинення визначених законом злочинів проти встановленого порядку несення військової служби. На цій підставі формулюються власні узагальнюючі висновки щодо особливостей реалізації цього екстраординарного виду звільнення від кримінальної відповідальності.

Ключові слова: примирення, потерпілий, заходи, звільнення від кримінальної відповідальності.

Учитывая предписания ст. 46, а также ч. 4 ст. 401 Уголовного кодекса Украины, исследуются основания и условия (предпосылки) освобождения от уголовной ответственности в связи с примирением с потерпевшим за совершение установленных законом преступлений против порядка несения военной службы. На этом основании формулируются собственные обобщающие выводы относительно особенностей реализации этого экстраординарного вида освобождения от уголовной ответственности.

Ключевые слова: примирение, потерпевший, меры, освобождение от уголовной ответственности.

Taking into account the requirements of the Article 46 as well as Part 4 of the Article 401 of the Criminal Code of Ukraine, the grounds and conditions (preconditions) of the release from criminal liability in connection with the reconciliation with the victim for committing offenses established by law against the procedure of military service are researched. Based on this, own generalizing conclusions regarding the peculiarities of the implementation of this extraordinary type of the release from criminal liability are formulated.

Key words: reconciliation, casualty, measures, release from criminal responsibility.

Вступ. У сучасній юриспруденції дедалі частіше звертається увага на те, що успішне виконання завдань кримінально-правової охорони найбільш важливий соціальних цінностей і благ забезпечується не тільки практикою застосування каральних заходів кримінального характеру, а й практикою застосування некаральних заохочувальних заходів кримінально-правового впливу, заснованих на стимулюванні позитивної посткримінальної поведінки особи. Окреме місце серед таких заходів посідає звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з примиренням із потерпілим (ст. 46 Кримінального кодексу України) за вчинення злочину проти встановленого порядку несення військової служби. Предикатну норму такого виду звільнення від кримінальної відповідальності за вчинення військового злочину становить ч. 4 ст. 401 Кримінального кодексу України (далі – КК України), положення якої декларують, що особа, яка вчинила злочин, передбачений статтями розділу XIX КК України, може бути звільнена від кримінальної відповідальності згідно зі ст. 44 КК України із застосуванням до неї заходів, передбачених Дисциплінарним статутом Збройних Сил України.

Звільнення від кримінальної відповідальності за вчинення злочину проти порядку несення військової служби за вказаними кримінально-правовими нормами поряд з іншими

видами звільнення від кримінальної відповідальності є не лише гуманним, а й водночас досить дієвим засобом кримінально-правового реагування на порушення заборон, передбачених розділом XIX КК України, що може ефективно забезпечити вирішення завдань, які стоять перед КК України. Про це яскраво свідчать статистичні відомості судової влади України, згідно з якими показники звільнення від кримінальної відповідальності за вчинення військового злочину у зв'язку з примиренням із потерпілим у 2014 р. порівняно з 2017 р. збільшились. Так, за злочини проти встановленого порядку несення військової служби в 2014 р. жодна особа не була звільнена від кримінальної відповідальності у зв'язку з примиренням винного з потерпілим за вчинення військового злочину [4]. Проте в 2015 р. з урахуванням приписів ст. 46 КК України від кримінальної відповідальності за вчинення військового злочину були звільнені чотири особи, зокрема 3 особи за ч. 1 ст. 414 КК України та 1 особа за ч. 1 ст. 415 КК України [5]. У 2016 р. у зв'язку з примиренням із потерпілим від кримінальної відповідальності за військові злочини звільнено 11 осіб: за ч. 1 ст. 414 КК України – 5 осіб; за ч. 1 ст. 415 КК України – 6 осіб [6]. У першому півріччі 2017 р. звільнено 1 особу (за ч. 1 ст. 415 «Порушення правил водіння або експлуатації машин» КК України) [7].

Тенденція до збільшення випадків звільнення від кримінальної відповідальності за вчинення військового злочину у зв'язку з примиренням із потерпілим потребує свого наукового осмислення з огляду на той факт, що вища судова інстанція у своїх роз'ясненнях та узагальненнях настійно рекомендує судам України обмежувати можливість звільнення від кримінальної відповідальності суб'єктів військового злочину за ст. 46 КК України. Крім того, суди України під час реалізації наданих їм повноважень щодо звільнення від кримінальної відповідальності не звертають увагу на окремі регламентовані ч. 4 ст. 401 КК України вказівки щодо реалізації такого звільнення. Очевидно, таке їх ігнорування має бути певним чином пояснене. У зв'язку із цим дослідження звільнення від кримінальної відповідальності за вчинення військового злочину може сприяти не лише уточненню, а й конкретизації уявлень про теоретичні та практичні аспекти застосування цього виду звільнення від кримінальної відповідальності за вчинення військового злочину.

Аналіз останніх джерел і публікацій. У юридичній літературі проблемам звільнення від кримінальної відповідальності за вчинення військового злочину приділяється недостатньо уваги. На сьогодні вони знаходять висвітлення лише в поодиноких науково-практичних коментарях окремих учених і практиків (таких як С.І. Дячук, М.І. Мельник, М.І. Хавронюк). Безперечно, значний внесок у вирішення концептуальних питань, пов'язаних зі звільненням від кримінальної відповідальності у зв'язку з примиренням із потерпілим за вчинення будь-якого злочину визначеного законом ступеня тяжкості, зробили такі вітчизняні й зарубіжні науковці, як Л.В. Головка, О.В. Давидова, В.М. Куц, О.В. Перепада, В.В. Ценєва, А.М. Ященко та інші. Водночас вказаними дослідниками особливості й проблеми реалізації ст. 46 КК України безпосередньо в разі вчинення військового злочину не аналізувалися. У зв'язку із цим необхідність проведення окремого дослідження теоретичних і практичних аспектів звільнення від кримінальної відповідальності за вчинення злочину проти встановленого порядку несення військової служби у зв'язку з примиренням із потерпілим є очевидною та сумнівів не викликає.

Постановка завдання. Мета статті полягає в аналізі з огляду на приписи ст. 46, а також ч. 4 ст. 401 КК України підстав та умов (передумов) звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з примиренням із потерпілим за вчинення визначених законом злочинів проти встановленого порядку несення військової служби та у формулюванні на цій підставі власних узагальнюючих висновків щодо особливостей реалізації цього екстраординарного виду звільнення від кримінальної відповідальності.

Результати дослідження. Ознайомлення зі змістом ст. 46, а також ч. 4 ст. 401 КК України дає змогу дійти висновку про те, що звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з примиренням із потерпілим за вчинення злочину проти порядку несення військової служби належить до імперативного виду звільнення від кримінальної відповідальності.

Статтею 46 КК України декларовано, що особа, яка вперше вчинила злочин невеликої тяжкості або необережний злочин середньої тяжкості, крім корупційних злочинів, звільняється від кримінальної відповідальності, якщо вона примирилася з потерпілим та відшкодувала завдані нею збитки або усунула заподіяну шкоду.

З урахуванням системного аналізу приписів цієї статті, а також положень ч. 4 ст. 401 КК України вбачається, що підставою звільнення від кримінальної відповідальності суб'єктів військового злочину у зв'язку з примиренням із потерпілим є позитивна посткримінальна

поведінка, що полягає в примиренні суб'єкта військового злочину з потерпілим та у відшкодуванні йому завданих збитків або усуненні заподіяної шкоди. Ми схильні приєднатись до тих науковців, на думку яких саме позитивна посткримінальна поведінка є підставою (необхідною причиною) більшості видів звільнення від кримінальної відповідальності за нормами Загальної й Особливої частини КК України. Виняток становлять хіба що випадки звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку зі зміною обстановки (ст. 48 КК України) та закінченням строків давності (ст. 49 КК України), оскільки підставою цих видів звільнення є настання певної події або сполучення події та відповідної поведінки особи, зокрема, не пов'язаної з ухиленням від досудового слідства чи суду або вчиненням нового злочину [27, с. 126; 8, с. 330].

У юридичній літературі відсутня єдність думок щодо розуміння примирення з потерпілим. Однак більшість наявних сьогодні позицій із цього приводу репрезентують дві групи вчених і практиків. Так, на думку перших, примирення є одностороннім актом прощення потерпілим суб'єкта злочину в результаті вільного волевиявлення, що виключає будь-який неправомірний вплив незалежно від того, яка зі сторін була його ініціатором та з яких мотивів [18, с. 149; 17]. Інші науковці, навпаки, стверджують, що примирення з потерпілим – це двостороння письмова угода, юридичним наслідком якої є звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з відшкодуванням суб'єктом злочину завданих ним збитків або усунення заподіяної шкоди та згода на таке звільнення потерпілого внаслідок задоволення вжитими щодо нього заходами [10, с. 26].

У цьому питанні нам імпонує позиція С.О. Ященко, яка зазначає, що під примиренням із потерпілим у контексті ст. 46 КК України варто розуміти добру волю потерпілого, яка полягає виключно в наданні згоди останнім на звільнення обвинуваченого від кримінальної відповідальності. У практичній площині ця добра воля в більшості випадків має вияв у відповідній заяві потерпілого про те, що він відмовляється від подання (або від поданого) цивільного позову та жодних претензій до обвинуваченого не має, оскільки шкода йому повністю відшкодована. При цьому, критично оцінюючи наявну судову практику, а також роз'яснення Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ, дослідник зауважує, що не варто отождествлювати такі формулювання, як «примирення з потерпілим» та «угода про примирення». Юридичні наслідки їх практичної реалізації різні: або звільнення від кримінальної відповідальності, або звільнення від відбування покарання з випробуванням [15; 28, с. 181–184].

Крім того, заслуговує на підтримку також теза про те, що усунення наслідків вчиненого злочину є атрибутом (складовою частиною) примирення, а не окремим, відірваним від нього явищем. Тому відшкодування завданих збитків або усунення заподіяної шкоди є основою, на якій ґрунтується примирення як підстава звільнення від кримінальної відповідальності [12, с. 244; 14, с. 10; 27, с. 127–128], хоча подібна думка знаходить свою критику серед інших науковців з огляду на те, що в диспозиції ст. 46 КК України примирення й відшкодування або усунення наслідків злочину передбачені як самостійні обставини, кожна з яких підлягає окремому встановленню [1, с. 49; 26, с. 17–18; 11, с. 91–92; 25, с. 18–20; 13, с. 120–121; 9, с. 170].

Що стосується умов звільнення суб'єктів військового злочину від кримінальної відповідальності за ст. 46 КК України, то таку умову, яку іноді в літературі ще називають передумовою [8, с. 329], становить факт вчинення вперше злочину невеликої тяжкості або необережного злочину середньої тяжкості, передбаченого розділом XIX Особливої частини КК України. У цьому разі йдеться, по-перше, про те, що це злочин певної тяжкості згідно зі ст. 12 КК України, який не належить до корупційних злочинів згідно з приміткою до ст. 45 КК України [8, с. 330]; по-друге, про те, що суб'єкт, який його вчинив, ніколи раніше не порушував відповідну кримінально-правову заборону, передбачену розділом XIX Особливої частини КК України, або якщо раніше й порушив її та був засуджений, проте всі кримінально-правові наслідки цього для нього вже минули та в установленому законом порядку він вважається таким, що не має судимості, а також коли він на законних підставах був звільнений від кримінальної відповідальності за вчинення військового злочину [3, с. 195]; а по-третє, про те, що вчиненням уперше злочину невеликої тяжкості чи необережного злочину середньої тяжкості, передбачених розділом XIX Особливої частини КК України, заподіюється шкода потерпілому від його вчинення. У зв'язку із цим відшкодування збитків або усунення шкоди може бути як повним, так і достатнім із позиції останнього. У цьому разі вбачається особливість встановлення цього виду позитивної посткримінальної поведінки з боку обвинуваченого. Окремі дослідники із цього приводу справедливо зазначають, що збитки,

як правило, підлягають відшкодуванню в повному обсязі (або за бажанням особи, яка вчинила злочинне діяння, навіть у більшому). Однак потерпілий має право вимагати також їх часткового відшкодування. Важливо, щоб особою, яка вчинила злочинне діяння, у тому числі й військовий злочин (вставка наша – Д. К.), були задоволені претензії потерпілого [2, с. 140].

Аналіз положень розділу XIX Особливої частини КК України, а також вищенаведених відомостей судової влади України щодо показників кількості закритих кримінальних проваджень у зв'язку з примиренням із потерпілим за вчинення військових злочинів дає змогу стверджувати, що до кола умисних злочинів невеликої тяжкості або необережних злочинів середньої тяжкості, які можуть становити вказану умову звільнення від кримінальної відповідальності, належать злочини, передбачені ч. 1 ст. 405, ч. 1 ст. 414, ч. 1 ст. 415 КК України. При цьому варто звернути увагу на певні моменти. По-перше, окремі вітчизняні науковці вважають, що примирення з потерпілим не можна допускати в злочинах, які мають суто публічний характер і посягають насамперед на публічні інтереси, до яких, до речі, належать також злочини, урегульовані ч. 1 ст. 405, ч. 1 ст. 414, ч. 1 ст. 415 КК України. По-друге, науковці категорично заперечують таку можливість також з огляду на те, що потерпілим від вчинення цих злочинів є (або може бути) військовослужбовець [2, с. 137; 23, с. 536–537]. По-третє, таку думку розділяє також вища судова інстанція [15]. Вказані позиції в юридичній літературі вже репрезентовані [10, с. 174].

З огляду на наведене заборона звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з примиренням із потерпілим за вчинення вказаних військових злочинів начебто повинна трансформуватись у сталу правову позицію, покликану забезпечити єдину судову практику щодо реалізації цього виду звільнення. Однак суди першої інстанції із цього приводу займають іншу позицію та, навпаки, допускають можливість застосування цього виду звільнення від кримінальної відповідальності. Так, ухвалою Артемівського міськрайонного суду Донецької області від 6 квітня 2017 р. кримінальне провадження, внесенне до Єдиного реєстру досудових розслідувань за № 12016050150000554 від 25 лютого 2016 р. щодо ОСОБА_3 за ч. 1 ст. 415 КК України, закрито зі звільненням ОСОБА_3 від кримінальної відповідальності за скоєння цього кримінального правопорушення на підставі ст. 46 КК України. Судом встановлено, що ОСОБА_3 в судовому засіданні повністю визнав себе винним у вчиненні злочину, передбаченого ч. 1 ст. 415 КК України, просив звільнити його від кримінальної відповідальності, провадження в справі закрити, оскільки вони з потерпілим помирились та він відшкодував завдані збитки. Потерпілий ОСОБА_1 у судовому засіданні пояснив, що претензій щодо витрат на лікування в нього немає. На цей час обвинувачений відшкодував йому всі збитки, претензій до нього він не має, вони помирились, тому потерпілий просив звільнити його від кримінальної відповідальності [19]. Вважаємо, що саме така позиція судів першої інстанції заслуговує на підтримку та схвальну оцінку, оскільки вона повністю ґрунтується на приписах чинного кримінального законодавства. Що стосується наявних роз'яснень вищої судової інстанції, то вони, як відомо, мають лише рекомендаційний характер. Подібна позиція, до речі, знаходить свою підтримку й серед інших науковців [10, с. 176–180].

З іншого боку, варто також звернути увагу на те, що в окремих випадках суди, допускаючи можливість примирення з потерпілим у разі вчинення військового злочину, неоднозначно тлумачать положення ст. 46 КК України щодо підстав та умов (передумов) реалізації цього виду звільнення від кримінальної відповідальності. Зокрема, ухвалою Артемівського міськрайонного суду Донецької області від 29 серпня 2017 р. кримінальне провадження, внесенне до Єдиного реєстру досудових розслідувань за № 12017050150000557 від 25 лютого 2017 р. щодо ОСОБА_1 за ч. 1 ст. 415 КК України, було закрито зі звільненням від кримінальної відповідальності за скоєння цього кримінального правопорушення за ст. 46 КК України з огляду на те, що обвинувачений ОСОБА_1 вчинив злочин середньої тяжкості, щиро розкався в скоєному, активно сприяв органу досудового слідства в розкритті злочину, добровільно відшкодував завдану ним шкоду, раніше до кримінальної відповідальності не притягувався та має на утриманні двох неповнолітніх дітей [21]. З наведеного прикладу судової практики вбачаються підстави й умови (передумови) звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з дійовим каяттям за вчинення військового злочину, а не примиренням із потерпілим. У зв'язку із цим у разі вирішення питання про звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з примиренням із потерпілим за вчинення вказаних військових злочинів суди мають більше уваги приділяти встановленню тих підстав та умов (передумов), які встановлені в ст. 46, а не в ст. 45 КК України. У цьому контексті варто навести думку М.І. Хавронюка,

який вказує, що погроза, будучи ознакою злочину, передбаченого ч. 1 ст. 405 КК України, як правило, не тягне заподіяння збитків потерпілому. Тому фактично особа, яка вперше вчинила цей злочин, може бути звільнена від кримінальної відповідальності за умови публічного вибачення, прийнятого потерпілим [24, с. 48]. З такою позицією не можна погодитись, оскільки якщо й враховувати той факт, що погроза не тягне заподіяння майнових збитків потерпілому, то це не означає, що останньому не заподіюється таким вчиненням злочином моральна шкода, усунення якої, очевидно, має відбутись під час встановлення підстави звільнення від кримінальної відповідальності за ст. 46 КК України в разі його вчинення.

Зрештою, звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з примиренням із потерпілим за вчинення вказаних військових злочинів зумовлює також вирішення питання про можливість застосування заходів, передбачених Дисциплінарним статутом Збройних Сил України. Аналіз як уже наведеної, так і іншої наявної судової практики [20; 22] свідчить про те, що це питання чомусь судами взагалі ігнорується, незважаючи на той факт, що вказівка на це безпосередньо передбачена в диспозиції ч. 4 ст. 401 КК України. У юридичній літературі тривають дискусії з приводу того, чи є вимога щодо застосування заходів дисциплінарного впливу правом або ж обов'язком суду. Не вдаючись детально до такої дискусії, зазначимо, що ми схильні підтримати тих науковців, на думку яких постановка питання про застосування цих заходів є правом, а не обов'язком суду, оскільки за наявності певних об'єктивних обставин застосування заходів, передбачених Дисциплінарним статутом Збройних Сил України, є недоречним і зайвим [24, с. 47]. При цьому варто зазначити, що з огляду на приписи Закону України «Про Дисциплінарний статут Збройних Сил України» [16] безпосередньо право застосовувати заходи, передбачені цим статутом, належить командирі військової частини (підрозділу), закладу, установи та організації. У суду, на наше переконання, є лише право звернення до командира (начальника) військової частини, установи, організації з вимогою про їх застосування. Фактично це право має знайти своє відображення у відповідній ухвалі суду про закриття кримінального провадження зі звільненням від кримінальної відповідальності. Якщо вказане звернення зазначене в ухвалі суду, командир військової частини (підрозділу), закладу, установи та організації зобов'язаний таку вимогу виконати. Її невиконання може стати приводом притягнення командира військової частини (підрозділу), закладу, установи та організації до кримінальної відповідальності за ст. 382 КК України.

Висновки. Таким чином, нормативну основу звільнення від кримінальної відповідальності суб'єкта військового злочину у зв'язку з його примиренням із потерпілим становить ст. 46, ч. 4 ст. 401 КК України, Закон України «Про Дисциплінарний статут Збройних Сил України».

Підставою звільнення від кримінальної відповідальності суб'єкта військового злочину у зв'язку з примиренням із потерпілим є позитивна посткримінальна поведінка, що полягає в примиренні такого суб'єкта з потерпілим шляхом відшкодування останньому завданих збитків або усунення заподіяної шкоди.

Умову цього виду звільнення становить факт вчинення вперше злочину невеликої тяжкості або необережного злочину середньої тяжкості, передбаченого розділом XIX Особливої частини КК України (ч. 1 ст. 405, ч. 1 ст. 414, ч. 1 ст. 415 КК України).

Заборона вищою судовою інстанцією звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з примиренням із потерпілим за вчинення вказаних військових злочинів не може формувати сталу правову позицію, покликану забезпечити єдину практику реалізації цього виду звільнення. У зв'язку із цим наявна сьогодні судова практика щодо звільнення від кримінальної відповідальності суб'єктів військового злочину у зв'язку з примиренням із потерпілим загалом ґрунтується на приписах чинного кримінального законодавства.

Звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з примиренням із потерпілим за вчинення вказаних військових злочинів зумовлює постановку та вирішення питання про можливість застосування до суб'єктів військового злочину заходів, передбачених Дисциплінарним статутом Збройних Сил України. У цьому разі йдеться про те, що право застосовувати заходи, передбачені цим статутом, належить командирі військової частини (підрозділу), закладу, установи та організації, а в суду є лише право звернення до командира (начальника) військової частини, установи організації з вимогою про їх застосування. Така вимога повинна знаходити свій вияв у відповідній ухвалі суду про закриття кримінального провадження зі звільненням суб'єкта військового злочину від кримінальної відповідальності.

Список використаних джерел:

1. Алипперов Х.Д. Освобождение от уголовной ответственности: учебное пособие. М.: Московский психолого-социальный институт; ИПК РК Генеральной прокуратуры РФ; Воронеж: НПО «МОДЭК», 2001. 128 с.
2. Баулін Ю.В. Звільнення від кримінальної відповідальності: монографія. К.: Атіка, 2004. 296 с.
3. Житний О.О. Умови звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку із дійовим каяттям. Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ. 2002. Вип. 18. С. 195–199. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKhnuvs_2002_18_48 (дата звернення: 17.08.2017).
4. Звіт про кількість осіб, засуджених, виправданих, справи щодо яких закрито, неосудних, до яких застосовано примусові заходи медичного характеру та види кримінального покарання за 2014 рік: форма 6. URL: <http://rv.court.gov.ua/userfiles/file/tu18/Forma%206.xls> (дата звернення: 11.05.2017).
5. Звіт про кількість осіб, засуджених, виправданих, справи щодо яких закрито, неосудних, до яких застосовано примусові заходи медичного характеру та види кримінального покарання за 2015 рік: форма 6. URL: http://court.gov.ua/userfiles/6_2015.xls (дата звернення: 17.08.2017).
6. Звіт про кількість осіб, засуджених, виправданих, справи щодо яких закрито, неосудних, до яких застосовано примусові заходи медичного характеру та види кримінального покарання за 2016 рік: форма 6. URL: http://court.gov.ua/userfiles/file/DSA/DSA_2017_all_docs/FEBRUARY_17/statistika_16/Copi_6_2016.xls (дата звернення: 17.08.2017).
7. Звіт про кількість осіб, засуджених, виправданих, справи щодо яких закрито, неосудних, до яких застосовано примусові заходи медичного характеру та види кримінального покарання за перше півріччя 2017 року: форма 6. URL: http://court.gov.ua/userfiles/file/DSA/DSA_2017_all_docs/17ordersmarch/Copi_6_2_2017.xlsx (дата звернення: 17.08.2017).
8. Кримінальне право України: Загальна частина: підручник / В.І. Борисов, В.Я. Тацій, В.І. Тютюгін та ін.; за ред. В.Я. Тація, В.І. Борисова, В.І. Тютюгіна. 5-те вид., перероб. і доп. Х.: Право, 2015. 528 с.
9. Кримінальний кодекс України: науково-практичний коментар / Ю.В. Баулін, В.І. Борисов, С.Б. Гавриш та ін.; за заг. ред. В.В. Сташиса, В.Я. Тація. К.: ВД «Ін Юре», 2004. 1196 с.
10. Куц В.М., Ященко А.М. Примирення учасників кримінально-правового конфлікту (кримінально-правовий аспект): монографія. Х.: Юрайт, 2013. 328 с.
11. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України: за станом законодавства і постанов Пленуму Верховного Суду України на 1 грудня 2001 р. / за ред. С.С. Яценка. К.: А.С.К., 2002. 936 с.
12. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України: у 2 ч. / за заг. ред. М.О. Потебенька, В.Г. Гончаренка. К.: ФОРУМ, 2001. Т. 1: Загальна частина. 388 с.
13. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. 3-тє вид., перероб. та доп. К.: Атіка, 2003. 1056 с.
14. Перепада О.В. Кримінально-правові аспекти примирення між особою, яка вчинила злочин, та потерпілим (порівняльний аналіз законодавства України та ФРН): автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.08. К., 2003. 18 с.
15. Про деякі питання здійснення кримінального провадження на підставі угод: Інформаційний лист Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 5 квітня 2013 р. № 223-558/0/4-13 про доповнення до інформаційного листа Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 15 листопада 2012 р. № 223-1679/0/4-12. URL: http://sc.gov.ua/ua/2013_rik.html (дата звернення: 17.08.2017).
16. Про Дисциплінарний статут Збройних Сил України: Закон України від 24 березня 1999 р. (у редакції від 16 квітня 2017 р.) / Верховна Рада України. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/main/551-14> (дата звернення: 17.08.2017).
17. Про практику застосування судами України законодавства про звільнення особи від кримінальної відповідальності: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 23 грудня 2005 р. № 12 / Верховний Суд України. URL: [http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/\(documents\)/82F83474EC054657C2257B33004F2F07](http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/(documents)/82F83474EC054657C2257B33004F2F07) (дата звернення: 17.08.2017).
18. Слінько Д.С. Звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з примиренням винного з потерпілим: кримінально-правові та процесуальні питання. Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Серія «Право». 2016. Вип. 21. С. 149–152. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKhIPR_2016_21_39 (дата звернення: 17.08.2017).

19. Ухвала Артемівського міськрайонного суду Донецької області від 6 квітня 2017 р. в справі № 219/1604/17. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/65805189> (дата звернення: 17.08.2017).
20. Ухвала Артемівського міськрайонного суду Донецької області від 24 листопада 2017 р. в справі № 219/11276/17. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/70510012> (дата звернення: 27.11.2017).
21. Ухвала Артемівського міськрайонного суду Донецької області від 29 серпня 2017 р. в справі № 219/8920/17. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/68559066> (дата звернення: 02.09.2017).
22. Ухвала Держинського міського суду Донецької області від 26 вересня 2017 р. в справі № 225/3873/17. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/69145549> (дата звернення: 17.10.2017).
23. Хавронюк М.І. Кримінальне законодавство України та інших держав континентальної Європи: порівняльний аналіз, проблеми гармонізації: монографія. К.: Юрисконсульт, 2006. 1048 с.
24. Хавронюк М.І., Дячук С.І., Мельник М.І. Військові злочини: коментар законодавства. К: А.С.К., 2003. 272 с.
25. Ценева В.В. Освобождение от уголовной ответственности в связи с примирением с потерпевшим: автореф. дисс. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.08. Томск, 2002. 25 с.
26. Якобашвили Г.М. Освобождение от уголовной ответственности в связи с примирением с потерпевшим: автореф. дисс. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.08. М., 2001. 24 с.
27. Яценко А.М. Звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з примиренням з потерпілим: причинно-факторний комплекс здійснення. Право і безпека. 2005. Т. 4. № 2. С. 124–128. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pib_2005_4_2_39 (дата звернення: 12.08.2017).
28. Яценко С.О. Примирення та угода про примирення у кримінальному законодавстві України: співвідношення понять. Політико-правові реформи та становлення громадянського суспільства в Україні: матер. всеукр. наук.-практ. конф. (Херсон, 10–11 жовтня 2014 р.). Херсон: ВД «Гельветика», 2014. С. 181–184.